

naši poti do teh ciljev".

Na isti proslavi je delegat Srbskega geografskega društva dr. Miloš Zeremski izročil našemu društvu

BRONASTO MEDALJO "JOVAN CVIJIC", ki jo je Srbsko geografsko društvo podeli-

lo "v znak posebnega priznanja in zahvale za posebne uspehe, dosežene pri napredku geografske vede in pouka".

Za tako odlikovanje se je Srbsko geografsko društvo odločilo na občnem zboru 13. 4. 1972.

✓ Svetozar Plešič

O GEOGRAFSKIH ASPEKTIH VARSTVA OKOLJA

(Uvodne besede na posvetovanju s tem naslovom, ki ga je priredilo Geografsko društvo Slovenije ob proslavi svoje petdesetletnice dne 21. aprila 1972).

Problem okolja, v katerem živi in dela človeštvo in ki ga zadnji čas po pravici radi imenujemo življensko okolje, je po moji sodbi eminentno geografski problem, saj to okolje geografi, z nami pa tudi mnogi drugi, pogosto imenujemo kar geografsko okolje. Zato mislim, da je bilo z vidika naše vede, tudi ne glede na trenutno stopnjevano aktualnost in priostrenost vprašanj življenjskega okolja ter ne glede na priložnostne alarme, ki se sprožijo ob posameznih kočljivih primerih, zelo primerno, da je GDS postavilo na dnevni red tega kratkega posveta, povezanega s proslavo našega jubileja, ravno problematiko okolja. Zato sem se tudi rad odzval vabilu društvenega vodstva, da spregovorim na tem posvetu nekaj uvodnih besed. Te besede nimajo pretenzije, da bi bile uvodni referat, kakor je bilo to naznačeno na programu proslave temveč, so le uvodne misli, ki naj naznačijo, v čem nam je iskati morda posebnosti geografskih aspektov na probleme življenjskega okolja. Pri tem bi seveda želel, da bi bilo nadaljnje razmišljanje naših geografov ob vprašanjih okolja čim bolj geografsko v smislu mojih besed, to je vsestransko in da bi konkretnim referatom na

današnjem posvetovanju, ki se omejujejo na ožji problem (onesnaženja ozračja in voda) sledili še drugi, ki bi se lotili širkega spekta problemov.

Če se povprašamo, zakaj je v zadnjih letih tako žareče narasel interes za vprašanja okolja, njegovega varstva in urejanja, zakaj se s tem organizirano ukvarjajo Združeni narodi in njihove organizacije, zakaj se vrše o tem mednarodni in nacionalni simpoziji in zborovanja, zakaj se snujejo družbeno-propagandistične organizacije, kakršna je tudi Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji, zakaj se oblikujejo tudi ustrezne uradne komisije in oblastveni organi, zakaj dobiva problematika okolja širok okvir tudi v organizaciji znanstvenoraziskovalnega, pa tudi vzgojnega dela, odgovor pač ni težak. Vse to je nujen izraz dobe, v kateri živimo. S silno rastjo prebivalstva, s pospešeno industrializacijo in urbanizacijo ter z vsemi, v doblem in slabem smislu razbohotenimi posledicami sodobne tehnične revolucije se povsod vedno ostreje postavljajo vprašanja smotrnega varstva, negovanja in urejanja okolja, v katerem živi sodobni človek. Pojavljajo se težnje, da to okolje z razsodno zaščito njegovih obstoječih ugodnosti in z njihovim preudarnim urejanjem ostane ali znova postane biološko zdravo, rekreacijsko ugodno ter estetsko lepo, ne da bi

bil pri tem zavrt družbenogospodarski razvoj in dvig življenske ravni.

Pri tem pa se moramo ravno kot geografi sami zavedati in opozarjati vse druge, ki se ukvarjajo z ustrezno problematiko, na to, da se v teh prizadevanjih družijo različne komponente ter da marsikdo rad postavlja več ali manj preveč v ospredje tiste, ki se mu zde pomembnejše bodisi glede na njegovo strokovno zainteresiranost ali pa glede na subjektivno gledanje na svet in njegove probleme. Zdi se mi, da imamo ravno geografi dolžnost, pa tudi možnost, da skušamo čim manj enostransko vpoštevati in preceniti vse te komponente.

Med njimi se že po tradiciji vseh podobnih prizadevanj rade pojavijo na prvem mestu težnje po zaščiti narave in to v glavnem še nedotaknjene, prvobitne narave. Že tu pa sodelujeta dva nagiba. Najožji, čeprav sam po sebi tehten, teži za popolno ohranitev prvotne narave v tem smislu, da se tipični izseki iz naravne pokrajine ohranijo v čistem prvotnem stanju kot rezervati ali zaščitni narodni parki v najožjem smislu, pogosto celo s hvalevrednim namenom, da služijo študijskemu opazovanju prirodnih procesov. V takih primerih pravzaprav niti še ne gre za zaščito "okolja", saj sta naselitev in gospodarska dejavnost človeka z izjemami, ki so povezane z bistvom rezervata ter morda z izjemo nekaterih oblik turistične dejavnosti, iz takega rezervata izključeni. Precej drugačna je že stvar tam, kjer gre za zaščito narave, oziroma naravne pokrajine zaradi njene estetsko-rekreacijske vrednosti. To je tisti vidik, ki je pri nas prihajal posebno močno do veljave v razpravah o zgornjem Posočju. Tu gre res že brez dvoma za "okolje", v katerem človek živi in bo živel tudi naprej bodisi stalno kot proizvajalec ali pa začasno kot turist. Dobro vemo, da pri tem interesi obeh niso vedno istovetni, vsaj na videz ne, in da se zato tu postavlja pred nas naloga, kako ustvariti med njima tako stopnjo ravnotežja, da ne bo usodne škode ne za eno ne za drugo stran. Prav tako vemo, da gre pri tem ravnotežju predvsem za to, kako spraviti v sklad preudarne zahteve po zaščiti naravnega okolja s težnjami naglo napredujočih procesov, ki jih prinaša sodobna družba s svojo civilizacijo, zlasti industrializacije in deagrizacije, pa tudi turistične akspanzije, od

katerih tudi zadnja ni vedno v soglasju s težnjami po ohranitvi čim bolj nepokvarjene naravne pokrajine, kakor je to pred nekaj leti pokazala pri nas diskusija o Bohinju.

Druga osnovna komponenta prizadevanj, o katerih razpravljamo, je ožja ekološka komponenta, se pravi zaščita fiziološko zdravega življenskega okolja. Tu gre v glavnem za onesnaženje ozračja in voda, kar neposredno ogroža zdravje človeka, pa tudi rastja in po tej poti posredno spet fiziološko okolje človeka. Ravno ta komponenta je danes morda najbolj vidna, ker se njen problem alarmantno stopnjuje. Zato morda ni po naključju stopila tako v ospredje celotnih prizadevanj za varstvo življenskega okolja ter precej po pravici in z večjim soglasjem mišljenj malo potisnila v ozadje čisto estetsko-rekreacijske poglede na varstvo narave. Saj tu sploh ne gre več za varstvo narave zaradi nje ali njene lepote same, temveč za varstvo človeka pred tisto naravo, ki si jo kvarisam. V to skupino sodijo tudi nekatere podkomponente, ki jih sploh ne moremo uvrščati več v pojem "zaščita narave", kakor je borba neprijetnosti sodobnega prometa, zoper ropot in hrup vseh vrst, zoper zakaženost prostorov, zoper nezdravo ozračje v zaprtih, tako stanovanjskih kakor delovnih prostorih itd.

Kot naslednjo komponento bi lahko navedli zaščito uporabne zemlje. Po eni strani gre tu za zaščito pred procesi, ki so sicer po svojem bistvu naravni, toda v svojih škodljivih vplivih stopnjevani zaradi nesmotrnega posega človeka v naravno ravnotežje. Sem spada npr. zaščita zemlje pred erozijo, pred škodljivimi posledicami sekanja gozda ali premalo premišljenega obdelovanja zemlje. Toda uporabna zemlja ni v nevarnosti samo pred temi, zaradi posega človeka izmaličenimi naravnimi procesi, temveč tudi pred neposrednim posegom človeka zaradi nepotrebne in nesmotrne, razpršene zazidave agrarno ugodnih površin in to ne samo s tovarnami, temveč tudi z individualnimi ali drugimi stanovanjskimi hišami, pa tudi turističnimi objekti.

Spet malo drugačna je komponenta, ki je danes tudi močno deležna alarmnih klicev. To je zaščita gospodarsko uporabnih naravnih virov ali bogastev. Sem sodi pravzaprav že agrarno uporabna zemlja, a razen

nje še marsikaj, ne samo rudna in druga podobna bogastva, s katerimi kaže sicer smotrno gospodariti, ki pa se prej alislej neogibno izčrpajo, temveč tudi druga, ki se sama obnavljajo, toda le če jih negujemo in z njimi smotrno gospodarimo (gozdna bogastva in vodne zaloge, toda ne samo kot sestavine ekološko zdravega in pokrajinsko lepega okolja, temveč kot življenski viri). Tu je še bolj kot pri drugih komponentah očitno, da ne gre za neko varstvo teh sestavin naravnega okolja a priori, zaradi njih samih, temveč zaradi njihove gospodarske uporabnosti, da gre torej bolj kot za varstvo za njihovo negovanje, za smotrno ravnanje z njimi.

Posebna skupina komponent zadeva zaščito pozitivno ocenjenih antropogenih elementov v okolju. Tu gre po eni strani za zaščito, obnovo ali celo novo oblikovanje antropogenih naravnih elementov, ki jih cenimo, ščitimo ali na novo ustvarjamo zaradi njihove koristi za fiziološko zdravo in estetsko ugodno okolje. Taki elementi so posebno dragoceni v t.im. urbanem okolju. Med nje sodijo parki in druge zelenice, stare in nove. Pri tem očitno ne gre vedno za pasivno zaščito narave v ožjem smislu, saj imamo opravka z v bistvu antropogeno, po človeku močno preoblikovano, povečini izboljšano naravo. Pogosto gre celo za novo ustvarjanje ali preoblikovanje površin, ki naj bi služile temu namenu, torej za izrazito aktivno urejanje in negovanje. Nadalje gre v krajih, kakršni so naši glede na antropogene sestavine življenskega okolja, tudi za ohranitev elementov kulturne pokrajine, mestne in podeželske, tistih elementov, ki se nam zde ohranitve vredni in ki so estetsko v soglasju z obdajajočim jo prvotnim ali po človeku smotrno in organsko preoblikovanim okoljem. Ne smemo, mislim, pozabiti, kadar Slovenijo proglašamo za dragoceni "vrt Evrope", da kakor vsak vrt tudi ta vrt vsebuje tudi izrazite antropogene sestavine, ki prispevajo bistveno ne le k njegovi funkciji, temveč tudi k njegovi lepoti. Ali se zavedamo, da bi ves ta naš vrt verjetno ne bil tako lep in privlačen kakor je, če bi bil še ves zares v prvotnem stanju, porastel z gozdom brez svetlih jas ali pa če bi se morda celo na novo zarasel s hosto in grmovjem na opuščenih površinah nekdanjih naselij in obdelanega sveta? Verjetno tudi ne bi bil tako lep kakor je brez naših vasic, polj, travnikov in senožeti,

pa znamenj in kozolcev, pa, če hočete, tudi brez gradov in graščin ter vaških in hribovskih cerkev in cerkvic. V to skupino komponent okolja in njegovega varstva spada tudi vse to, kar nima mnogo opravka z "zaščito narave", čeprav se včasih organizacijsko veže z njo, in kar označujemo kot "spomeniško varstvo", se pravi skrb za kulturno-zgodovinske spomenike, za ohranitev in preureditev starih mestnih četrti, njihovo prilagoditev novim funkcijam itd.

Seveda je še ena komponenta, ki za naša prizadevanja in ukrepe ni nič manj važna in odločilna. Ni namreč dovolj, da se človek v okolju, ki bi ga po vseh naštetih komponentah primerno ohranili in uredili, počuti fiziološko zdravo in prijetno. Od nečesa mora tudi živeti. Ni je torej smotrne in realne zaščite življenskega okolja, če ne vpoštevamo tudi eksistenčnih nujnosti in možnosti človeka, ki naj v tem okolju ostane in živi dalje. Kajti zaščititi okolje tako, da bo sicer morda lepo in zdravo, da pa človek v njem nima od česa živeti ter jo zato mahne po svetu, pomeni hkrati likvidirati to okolje v njegovem bistvu. Kajti okolje, v katerem nihče ne živi, ni več "okolje". V najboljšem primeru lahko postane samo občasno, rekreacijsko okolje za ljudi, ki žive in delajo drugje.

Zdi se mi, da ravno ob tem in ob celotnem kompleksu komponent, ki smo jih omenjali, ni težko opredeliti kompleksnega interesa in aspekta geografa na vprašanja življenskega okolja. Geografu je to še lažje, ker mu stvar ni niti najmanj nova. Od kar se je v 19. stoletju oblikovala osnova današnje geografije kot znanost, je bil eden od njenih osrednjih problemov odnos med okoljem in človekom. Tudi ožja narava pravega geografa ni toliko zanimala sama po sebi, kakor kot okolje za njegovo življenje in delo. Saj se je okrog tega vprašanja razvnela vsa pravda o t.im. geografskem determinizmu ter pozneje tudi, če lahko tako rečemo, protinapad proti "indeterminizmu". Vsekakor je ravno problematika varstva in urejanja življenskega okolja, ki je v naših dneh postala tako popularna, da o njej zvonijo ves svet z vsemi zvonovi, odločno demantirala tiste skrajneže, ki so v dobronamerni borbi zoper geografski determinizem vneto zatrjevali, da je okolje izgubilo tako rekoč do-

cela svoj pomen za družbo, s tem pa da so ga izgubila tudi vprašnja razmerja in vzajemnega učinkovanja med njima. Dala je docela prav tistim med nami, ki so samo trdili nasprotno, da pomen geografskega (življenjskega) okolja za družbo s pointenzivljenjem njenega življenja celo narašča, seveda v tem smislu, da je družba pri tem vedno aktivnejši partner, da pa mora imeti ravno zato to razmerje trdno in preudarno v svojih rokah.

Geografom problematika okolja tudi ni nova zato, ker smo že nekaj časa nazaj, čeprav ne posebno dolgo, nekoliko bolj kritično presojali vsebino pojma okolja, s tem da smo se zavedli, da pojem geografskega (življenjskega) okolja nikakor ni enostavno istoveten s pojmom naravnega okolja, vsaj ne prvotnega, temveč da imamo opravka vse bolj tudi z antropogeno preoblikovanim naravnim okoljem (obdelovalna zemlja, gojeni gozd, regulirane odtočne in vodne razmere itd.), pa tudi z okoljem, ki je že pretežno antropogeno ali tehnogeno (naselja, predvsem mesta, industrijske in prometne naprave itd.). Saj tudi drugi pričenjajo govoriti o t. im. "urbanem okolju" ali "okolju močno razvitih predelov".

Končno tudi geografi nismo bili zadnji, ki smo že davno poudarjali, da pojem okolja vsebuje za človeka tudi osnovne življenske možnosti, da zato človek mora, če hoče ali ne, v to okolje zmeraj aktivneje posegati, ga izkoriščati ter ga preoblikovati in sicer tako njegove naravne, kakor njegove antropogene sestavine. Zato se mi zdi, da geografu že a priori ne more biti čisto všeč niti sam izraz varstvo okolja. Tudi če je pojem okolja pri tem že jasno opredeljen kot pojem življenskega okolja z antropogenimi vplivi vred in če je s tem od-

pravljena neumestnost enostavnega istovetenja pojma življenjskega okolja in njegovega varstva s pojmom pasivnega, tako rekoč rezervatnega "varstva narave", bo geograf malo podvomil o zadostni širini pojma "varstvo". Poudarjal bo in opozarjal, da je verjetno bolje in koristneje, vsekakor pa širše, namesto o "varstvu okolja" govoriti o njegovem smotrnem negovanju, še več, o njegovem preudarnem in uravnoteženem urejevanju in preurejevanju.

Ob vsem tem se bo geograf tudi zavedal in pri tem opozarjal druge, da verjetno ni realna, pa tudi ne koristna nekakšna apriorna borba proti vsem zavestnim posegom človeka v okolje, na primer borba proti deagrizaciji, urbanizaciji in industrializaciji ali proti turizmu, skratka proti procesom, ki so verjetno nezadržni in ki jih sproti proži in stopnjuje tehnični napredek. Zato se bo bolj zavzamal za to, da družba te svoje posege in procese, ki izvirajo iz njih in ki so nujni, obdrži trdno v svojih rokah, da jih regulira in preudarno usmerja, da poskuša pri tem ohraniti ali celo izboljšati ravnotežje med njimi. Pri tem pa nikakor ne gre mor-da samo za ravnotežje v naravi, saj je to samo eno od ravnotežij v okolju, ki so potrebna varstva, temveč predvsem tudi za ravnotežje med zahtevami po fiziološko zdravem ter lepem in prijetnem okolju in zahtevami družbeno-gospodarskega razvoja in eksistenčnih nujnosti današnje družbe z nje-no, pogosto kar eksplozivno populacijsko rastjo, nezaslišanim tehničnim napredkom ter nezadržno željo za dvigom življenske ravni. Tako postavljen geografski aspekt obravnavanja okolja sega torej daleč čez ožji aspekt zaščite narave ter zajame vso problematiko prostora ter njegovega smotrnega urejanja in preurejanja.